

УДК 378.042:[784.1:792.027.4(045)]

О. Г. МАЛЬЦЕВА

старший викладач

О. В. ЦЕХМІСТРОкандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ЙОГО АРТИСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасна педагогічна освіта спрямована на особистісно орієнтоване навчання студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Це й рівень професійної підготовки, і психологічний тип, і мотивація до навчання тощо. Але професійна підготовка студентів не завжди забезпечує співпереживання педагогів духовним пошукам молоді людини, емоційну причетність до їх життєвих проблем. В освітньому процесі частіше використовують раціонально-логічні форми засвоєння навчального матеріалу. Тому сучасна педагогіка має надавати не лише знання, уміння та навички для майбутньої професійної практичної діяльності, а й підготувати студентів до психологічно комфортного існування в освітньому просторі шляхом, зокрема, формування навичок артистичної поведінки, що забезпечує привабливість учителя, надає можливість зацікавлювати учнів, викликати в них позитивну емоційну реакцію на уроку.

У цілісному процесі професійної підготовки вчителя, а саме майбутнього вчителя музичного мистецтва, важливими є диригування та практика роботи з хором. Отже, вокально-хорова підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті засвоєння методів театральної педагогіки повинна забезпечити формування й розвиток у нього артистичної поведінки.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, артистична поведінка, вокально-хорова підготовка.

Основною ознакою сучасної вищої освіти є нові стандарти, що вимагають не лише компетентностей і обов'язкових результатів навчання, а й інтегрованих навчальних формувань, що стосуються особистісних якостей випускника. Як слушно зауважила ректор ХГПА Г. Пономарьова, «кожна професія висуває до фахових якостей людини свої специфічні вимоги. Тільки сформувавши їх, фахівець стає професіоналом. Без них немає і подальшого професійного вдосконалення» [5, с. 103].

У цілісному процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва важливими є диригування та практика роботи з хором. Зазначені дисципліни готують студентів до вокально-хорової діяльності в загальноосвітніх закладах та пов'язаних із нею форм роботи щодо створення інсценізацій, театралізацій пісенної скарбниці, що детермінує сформованість у них навичок артистичної поведінки. Вищевикладене актуалізує засвоєння методів театральної педагогіки в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Пошуки засобів, що забезпечать ефективність формування педагогічного артистизму, тривають безперервно. Ідея використання досягнень театральної педагогіки в підготовці вчителя не є новою. Питання формування акторських умінь у педагогічній діяльності відображено в працях багатьох дослідників. Так, окремі аспекти цієї проблеми розроблено в працях А. С. Макаренка. Для розуміння значення театральної майстерності в діяльності вчителя важливі праці таких учених, як: Ю. П. Азаров, О. С. Булатова, Т. В. Будянський, П. М. Єршов, І. А. Зязюн, Ю. Л. Львова, В. А. Канкалік, В. Ф. Моргун, Е. О. Ямбург та ін. Ґрунтовне дослідження з формування артистизму в майбутнього вчителя музики проведене Г. А. Гариповою. Також артистизм розглянуто як особистісно-адаптаційний комплекс (Д. О. Белухін); як необхідний компонент спілкування (Л. А. Баренбойм); як компонент художньо-комунікативних умінь педагога-музиканта (Л. С. Майковська); як форма прояву професійної майстерності хорового диригента (О. В. Грибкова, С. А. Казачков). Проте, аналіз зазначених публікацій свідчить, що питання формування артистичної поведінки майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі вокально-хорової підготовки в закладах вищої освіти не набуло достатнього обґрунтування і є актуальним для наукового пошуку.

Мета статті – проаналізувати й визначити можливості вокально-хорової підготовки у формуванні артистичної поведінки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Як свідчить практика, процес адаптації майбутніх учителів музичного мистецтва в їх професії та продуктивність художньо-комунікативної діяльності зумовлені, передусім, мірою розвиненості їх артистизму. Так, Л. Бараболя наголошує: «Від того, чи зможе педагог одразу зацікавити учнів, залежить як мінімум чверть успіху, адже педагог – завжди майстер настрою. Водночас педагог – артист. Його артистизм полягає в мистецтві спілкування з учнями, умінні імпровізувати» [1, с. 2–7]. У свою чергу, М. Поташнік зазначає: «Необхідно визнати, що багато вчителів соромляться виявляти свої артистичні дані й, що вже зовсім дивно, не прагнуть їх розвивати у собі. Відсутність уваги до цього аспекту педагогічної праці розпочинається ще у педагогічному вузі та проходить протягом усього життя окремих педагогів» [6, с. 69].

Зауважимо, що до професійних якостей, які суттєво впливають на рівень підготовки майбутнього педагога, належить педагогічний артистизм. Так, С. Сафарян підкреслює, що в учителя є «необхідність піклуватися не лише про сутність педагогічної діяльності, а й про форму виявлення своїх намірів, духовного потенціалу» [9, с. 4–13]. Професійна діяльність учителя музичного мистецтва відбувається, передусім, через спілкування з учнями за допомогою музики, що реалізовується на вербальному й невербальному рівнях. Учитель у класі має навчити розуміти музику, тому важливо, щоб він не лише володів знаннями з предмета, а й умів бути цікавим у донесенні знань.

Музично-педагогічна діяльність учителя музичного мистецтва спрямована на реалізацію найважливіших завдань музичного навчання й виховання молодого покоління. Учитель має навчити дітей розуміти музику, сприяти розвитку їх емоційної сфери, моральних якостей, патріотизму та духовної культури. Найбільш доступною формою музичної творчості школярів є вокально-хорове виконання. Виходячи із цього, особливе місце в роботі вчителя музичного мистецтва традиційно посідає хормейстерська діяльність. Результативність комунікативного зв'язку учнів та вчителя на уроку музичного мистецтва забезпечується компетентністю педагога, зокрема, артистичністю його поведінки.

Загальновідомо, що етимологічно словосполучення «артистична поведінка» складається з двох значень. Поняття «поведінка» є предметом вивчення не лише педагогіки, психології, а й суспільних і біологічних наук, а в певних аспектах навіть кібернетики. У словнику психоаналітичних термінів слово «поведінка» (від англ. behavior, behaviour) визначено як ззовні спостережувану рухову активність живих істот [7]. У психології поведінку будь-якої живої істоти розуміють як безперервний процес пристосування до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюються [10], а також різновид людської діяльності, в якій виявляється психіка людини [8]. У соціології термін «поведінка» не тотожний традиційно філософським поняттям «дія» й «діяльність». Якщо під дією у філософії мають на увазі раціонально обґрунтований вчинок, що має певну мету, стратегію та усвідомлено виконується з використанням конкретних методів і засобів, то поведінка в психології – це реакція живої істоти на зовнішні та внутрішні зміни. Така реакція може бути й усвідомленою, і неусвідомленою. Так, виключно емоційні реакції: сміх і плач – також є поведінкою. Практична психологія тлумачить поведінку як певні дії, що піддаються об'єктивній фіксації й оцінюванню: слова, заяви, дії, акції тощо [4].

Слово «артистичний» (від лат. artista – артист та франц. artistique – артистичний) означає такий, що відрізняється високим мистецтвом виконання, майстерністю, тобто майстерний, мистецький. Співвідноситься за значенням з іменником артист [3]. У сучасному тлумачному словнику артистичність подано як високу творчу майстерність; особливу витонченість манер, граціозність рухів, а поведінку – як певні дії, вчинки, уміння людини поводити себе відповідно до встановлених правил [3].

У контексті освітньо-виховної діяльності педагога специфіка уроків музичного мистецтва полягає в тому, що вони вибудовуються не лише на ґрунті педагогічних, а й художніх закономірностей. Ця особливість детермінована тим фактом, що в процесі уроку, окрім педагога й учнів, задіяним є незвичайний суб'єкт спілкування – музичне мистецтво. Допомогти дітям зрозуміти та викликати позитивну емоційну реакцію на музику – це значить забезпечити ефективність педагогічного впливу. Його успішне вирішення зумовлено артистичністю поведінки педагога.

У системі музичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва предмет «Практика роботи з хором» також забезпечує максимально наближені умови до шкільної практики, де на ґрунті художньо-педагогічного спілкування відбувається колективна спів-творчість. Саме тут майбутні вчителі-хормейстери не лише відточують майстерність, а й набувають художньо-комунікативного досвіду, необхідного для формування основ його артистичної поведінки, що виявлятиметься в здатності викликати в школярів емоційно-естетичні переживання заданого настрою; збуджувати в них психоестетичну активність, спрямовану на сприйняття та глибинне засвоєння музики. Така здатність формується в студентів на заняттях із «Практики роботи з хором» у самостійній і позааудиторній діяльності, де вони вчаться налаштовуватись на вокально-хорову роботу з метою впливу на розум, волю та почуття учнів шляхом засвоєння вербальних прийомів (фонетичної виразності, інтонаційної розмаїтості, чіткої дикції, правильного використання логічних наголосів та психологічних пауз, взаємовідповідності між змістом і тоном; між словами, жестами та мімікою) і невербальних – безсловесних прийомів: а) статичної експресії: *фізіогноміки* – експресії обличчя й фігури, зумовлених будовою тіла; *арт-ефектів* – прикрас, манери одягатися, зачіски, косметики; *системи запахів* – природних, штучних; б) динамічної експресії: *екстралінгвістики* – використання пауз, покашлювання, сміху, плачу; *кінесики* – значущих рухів, пантоміміки, постави, пози, ходи; *зорового контакту* – спрямованості руху, частоти контакту, тривалості; *авербальних дій* – дій із предметами [2], а також набуття вміння керувати своєю увагою, уявою, емоціями.

Можливості вияву артистичної поведінки студентів у процесі занять із «Практики роботи з хором» визначаються такими якостями особистості, як психічна активність, емоційність. Психічна активність, як бажання діяти, прагнення до самовираження, розвивається за допомогою розширення світогляду студентів, формування їх виконавської та особистої відповідальності, розуміння професійного призначення, що передбачає вміння надихати учнів, розширюючи їх емоційно-чуттєвий світ. Студенти навчаються керувати силою свого голосу, працюють над його розкутістю, насиченістю, прислухаються до акустичних особливостей власного звучання. Опановуючи себе в комунікаційному середовищі позааудиторної діяльності та самостійної роботи з дисципліни «Практика роботи з хором», студенти свідомо засвоюють комплекс різноманітних тілесних процесів як одне ціле.

Впливовість артистичної поведінки в контакті вчителя-хормейстера з виконавцями забезпечується також за допомогою особистого емоційного вияву, над виразністю якого працює студент під час самостійної та навчальної роботи з хором, прагне домогтися різноманітних ефектів і настроїв у виконанні. Водночас у студентів формується потреба втілювати й передавати іншим свої виконавські задуми у власній артистичній інтерпретації, вони набувають досвіду артистичного хорового виконання.

Висновки. Таким чином, завдання щодо переконливого художнього виконання хорових творів навчальною програмою можна вирішувати шляхом удосконалення особистісно-виконавських якостей студента-хормейстера, формування його артистичної поведінки, а саме:

- самовладання (управління своєю поведінкою, творче самопочуття в умовах прилюдної діяльності), впевненості в собі, свободи реалізації задуму;
- тактовності, почуття міри;
- здатності до педагогічної режисури (структурна побудова відведеного для роботи з хором відрізка заняття, відчуття простору й часу);
- уміння чітко й переконливо висловити свою думку (володіння ораторським мистецтвом, виразність звучання голосу);
- уміння згуртувати, надихнути учнівський колектив;
- наявність презентаційних умінь («самоподання», зовнішній вигляд, візуальна привабливість, естетики манер);
- наявність імпровізаційних умінь.

Майбутній керівник дитячого хорового колективу повинен представляти в одній особі виконавця, сценариста, режисера та актора, що формує сценічне самопочуття виконавців, яке реалізується в процесі практики роботи з хором (уміння долати м'язові затиски, що заважають втіленню художнього образу). Для вирішення цього завдання запроваджують пластичні імпровізації, а під час перерви відпрацьовують елементи суглобової гімнастики, що надає можливість дитячому колективу зняти напругу.

Отже, беззаперечним є той факт, що артистична поведінка як невідмінна якість педагога має бути залучена до професійної підготовки фахівця, оскільки саме артистизм учителя індукує творчість учнів. Ідеться не лише про ефективне виконання ролі вчителя-освітянина, а й про щире спілкування з дітьми. Головне – «це здібність до перевтілення, миттєвої перебудови в нові образи, пристосування до нових ситуацій і, найголовніше, – уміння жити тими ідеями, що вчитель передає школярам під час уроку, жити щиро й стільки разів, скільки знадобиться» [6, с. 69], як артисту виступати в одній ролі багато разів і щоразу бути цікавим для учнів.

Визначені можливості вокально-хорової підготовки майбутнього вчителя мистецтва у формуванні артистичної поведінки на заняттях із практики роботи з хором конкретизують певні прояви такої поведінки та вказують на її зумовленість завданнями вокально-хорової діяльності вчителя музичного мистецтва:

- навчити дітей розуміти музику, сприяти розвитку їх емоційної сфери, моральних якостей, патріотизму й духовної культури;
- викликати в школярів емоційно-естетичні переживання заданого настрою;
- збуджувати в них психоестетичну активність, спрямовану на сприйняття та глибинне засвоєння музики.

Успішне вирішення вищезазначених завдань уможливорюється артистичністю поведінки педагога. Це дає змогу розглядати вокально-хорову пі-

дготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва як процес формування артистизму, що дає підстави для актуалізації подальших досліджень проблеми формування, розвитку та застосування артистизму в музично-педагогічній діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаної літератури

1. Бараболя Л. В. Складові педагогічної майстерності. *Основи здоров'я*. 2013. Вип. 9. С. 2–7.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ, 2006. 256 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. С. 992.
4. Политический словарь. URL: <http://znachenieslova.ru/slovar/political/povedenie/> Что такое Поведение? (дата обращения: 01.01.2018).
5. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика : монографія. Харків, 2014. 405 с.
6. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество (новое в жизни, науке, технике). *Сер. «Педагога и психология»*. Москва, 1987. Вып. 1. С. 69.
7. Психоаналитические термины и понятия : словарь / под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина ; пер. с англ. А. М. Боковой, И. Б. Гриншпуна, А. Фильца. Москва, 2000. 304 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург, 2000. 712 с.
9. Сафарян С. Педагогічна майстерність як ключ до успіху. *Заступник директора школи*. 2014. Вип. 8. С. 4–13.
10. Степанов С. С. Популярная психологическая энциклопедия. Москва, 2005. 672 с.
11. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. А. Ильичёв и др. 2-е изд. Москва, 1989. С. 487.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2018

Мальцева Е. Г., Цехмистро О. В. Вокально-хоровая подготовка будущего учителя музыкального искусства в формировании его артистического поведения

Современное педагогическое образование направлено на личностно ориентированный подход к учебе студентов с учетом их индивидуальных особенностей. Это и уровень профессиональной подготовки, и психологический тип, и мотивация к учебе и т.п. Но профессиональная подготовка студентов не всегда предусматривает сопереживание педагогов духовным поискам молодых людей, эмоциональную причастность к их жизненным проблемам. Учебный процесс часто ограничивается рационально-логическими формами усвоения содержания педагогического образования. Поэтому современная педагогика должна ориентироваться не только на предоставление суммы знаний, умений и навыков для будущей профессиональной практической деятельности, но и на подготовку студентов к психологически комфортному пребыванию в образовательном пространстве, в частности путем формирования навыков артистического поведения, которое обеспечивает привлекательность учителя, помогает заинтересовывать учеников, вызывать у них позитивную эмоциональную реакцию на уроке.

В целостном процессе профессиональной подготовки будущего учителя музыкального искусства важными являются дирижирование и практика работы с хором. Таким образом, реализация потенциала вокально-хоровой подготовки относительно усвоения методов театральной педагогики в процессе обучения будущего учителя музыкального искусства обеспечит возможность формирования и развития у него артистического поведения.

Ключевые слова: учитель музыкального искусства, артистическое поведение, вокально-хоровая подготовка.

Malceva O., Tsekhmistro O. Vocal and Choral Training of the Future Teachers of Musical Art in the Formation of Their Artistic Behavior

The contemporary pedagogy should focus not only on providing the certain amount of knowledge and skills for future professional practical activity, but also should prepare students for the psychologically comfortable work in the educational space, particularly by developing skills of artistic behavior, which ensures the attractiveness of the teacher, provides an opportunity to engage the students, to arouse their positive emotional reaction for the lesson. The most important aspects in the whole professional preparation process of the future teachers of musical art are conducting and practical work with the choir.

The search for tools that will ensure the effectiveness of pedagogical artistry continues persistently. Thus, for understanding the meaning of theatrical skill in the activities of teachers, there are works of such scientists, as: Yu. P. Asarov, L. A. Barenboim, D. O. Bielukhin, O. S. Bulatova, T. V. Budianskii, G. A. Garypova, O. V. Grybkova, P. M. Yershov, I. A. Ziaziun, S. A. Kasahkov, Yu. L. Lvova, V. A. Kan-Kalik, A. S. Makarenko and others. However, the analysis of these works shows that the issues of the artistic behavior formation of future musical art teachers in the process of vocal and choral training in the activities of the higher education have not been sufficiently substantiated and remains open for scientific research.

The aim of this article is to analyze and to identify the possibility of vocal and choral training in the formation of the artistic behavior of future musical art teachers.

The most accessible form of pupils' musical creativity is vocal and choral performance. So, the choirmaster's activities play a special role in the work of the teacher of musical art. The productivity of communication between the students and the teacher at the lessons of musical art is ensured by the teacher's competence, in particular, by the artistry of his behavior.

Thus, the task of convincing artistic imagery in the performance of choral works in the curriculum is solved by improving personal and performing qualities of the student-chorus master.

Therefore, the formation of artistic behavior, as the indispensable quality of a teacher, should be one of the tasks of the specialist's professional training, because nothing but artistry in the teacher's behavior induces the creativity of the students.

Key words: teacher of musical art, artistic behavior, vocal choral training.